

DÓBÉK Ágnes

Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Irodalomtudományi Intézet
Budapest, Magyarország
dobekagnes1@gmail.com

RÉVAI MIKLÓS PÁRTFOGÓI: IRODALMI MECENATÚRA A 18. SZÁZAD VÉGI MAGYARORSZÁGON

**Pokrovitelji Mikloša Revajia: Književno pokroviteljstvo
u Mađarskoj krajem 18. veka**

**Patrons of Miklós Révai: Literature Patronage in Hungary
in the Late 18th Century**

Révai Miklós jellegzetes alakja volt a 18. és a 19. század fordulója időszakának. Tanár, nyelvtudós, irodalomszervező, költő és rajzoló. Olyan kiemelkedő szellemi teljesítmények kapcsolhatók nevéhez, mint az 1790. évi akadémiai terv, amely kiindulásul szolgált az 1825-ben alapított Magyar Tudós Társaság alapszabályához, vagy 1805-ös nagy *Grammaticája*, amelyben helyesírásunk etimologikus elvét kijelölte.

Kulturális vállalkozásaiban főrangú urak segítettek. Mecénásai közé tartoztak hazánk legtehetősebb urai. Közülük báró Orczy Lőrinc bizonyul a leglelkesebbnek: nemcsak költeményeit ajánlja fel kiadásra, de még anyagiakban is támogatja Révai vállalkozását. A tanulmány Révai kapcsolatát vizsgálja három pártfogójával (Orczy, a költő-barát főúr, Szily János püspök, valamint Medgyesi Somogyi János királyi alkancellár) levelezésükön keresztül. A levélváltások bemutatásával megismerjük a támogatók motivációs hátterét, a 18. század végi mecenatúra működését. Az irodalompartolás rendszerének ismerete az irodalmi élet átfogó kereteinek és működési feltételeinek megismeréséhez nyújt fontos adatokat.

Kulcsszavak: mecenatúra, levelezés, 18. század, Révai Miklós

A 18. század magyarországi irodalma soknyelvű irodalom, az olvasó közönség is lehetett többnyelvű, olvashatott latin, német, szlovák, magyar szövegeket. Egyes szerzők a műfaj és a célközönség függvényében több nyelven írtak. A nemzeti

nyelvről folytatott vitáknak köszönhetően a többnyelvű irodalmi környezet a század második felére szűkült a magyar felé. Ezen a ponton megkezdődött a magyar tudomány nyelvének fejlődése, a magyar nyelvű újságírás nyelvének megalkotása és a magyar nyelvű irodalmi művek terjesztése (Gintli 2010, 313). Az irodalmi műveket alkotó személyek társadalmi státusza és az olvasási szokások is átalakultak. A 18. század második felében egyre inkább a szerzői autoritás alá kerültek az irodalmi művek és az írók társadalmi helyzetének, valamint az irodalom társadalmi elfogadottságának elismerése nőtt. Az irodalom egyik meghatározó létmódja az amatőr irodalom volt, amelyet nem feltétlenül adtak ki.

Az olvasási szokások megváltozását az tette lehetővé, hogy egyre több könyv jelent meg az 1750-es évektől. A nyomdák üzleti vállalkozásként működtek, túlélésük az eladott könyvek és az előfizetők számától függött (Csapodi 1942; Monok 2017).

A könyvkiadás, valamint a kötetek nyelvi megoszlásának vizsgálatai alapján az 1730–1740-es évtized volt a mélypont a magyar nyelvű művek nyomtatását illetően, majd ekkortól számuk újra emelkedni kezdett. A 18. század második felét az olvasási forradalom terminusával is szokás jelölni, mivel ekkoriban vált olyan széles körűvé az irodalmi termékek fogyasztása, hogy arra megérte piaci alapokon nyugvó vállalkozásokat építeni. A népszerű regények fordításainak gyors elterjedése, a könyvtermelés növekedése jellemezte ezeket az évtizedeket.

Ahogy egyre több nyomda létesült az országban, nőtt a termelés és a könyvek ára csökkent, az olvasás elérhetőbbé vált (Wittman 2000). Ez a folyamat megkövetelte, hogy a szerző ne csak egy elképzelt olvasónak, a dedikáció címzettjének, vagyis a kötet anyagi támogatójának írja a művét, hanem egyszerre szólítsa meg az adott mű lehetséges befogadóit, hiszen az olvasóközönség növekedésével együtt járt annak sokszínű volta (Thimár 2007, 42).

Ugyanakkor a 18. század végi Magyarországon még nem jelent meg a nemesi patronálástól független írói szerepkör, az írók még mindig nem tudtak megélni az írásból. Az 1780-as években még nem volt Magyarországon megfelelő létszámú, a magyar nyelvű irodalomra kíváncsi közönség. Ezért nem lehettek anyagilag sikeresek azok az írók és könyvkiadók, akik a polgári olvasók könyvvásárlására építettek, és ezért láthatjuk, hogy az ilyen vállalkozások is igyekeztek reprezentációs funkciókat magukra venni. A mecénás támogatása így minden esetben a hagyományos barokk irodalompartolás mentén érkezett, nem gazdasági befektetésként.

A legtöbb író a magas kiadási költségek miatt nem tudta munkáit nyomtatásban megjelentetni, azok csak kéziratos másolatokban terjedtek az olvasók között. A könyvkiadás leggyakoribb mecénásai a főnemesi családok lettek, az irodalom anyagi forrásait többnyire magánmecenatúra biztosította. Ennek a jelenségnek egyik megnyilvánulása a kötetekben található dedikáció és/vagy

ajánlólevél, amelyek célja a mecénás ajánlásának megszerzése, vagy éppen a fennálló támogatás miatti köszönetnyilvánítás. A szerzők folyamatos vagy alkalmi patrónusi viszonyban álltak a támogató főúrral. A főúri családok tagjain túl magas rangú egyházfőket is találunk a korban kiadott könyvek dedikációinak címzettjei között. A század első részében nagyrészt az egyház körébe tartozott a kulturális élet legtöbb szektora. Az 1760-as évektől több funkció került állami irányítás alá, az egyházi értelmiség viszont továbbra is támogatta a kultúrát; nemcsak az egyházi, hanem a világi tematikájú irodalmi művek megjelenését is, valamint maga is irodalmi művek szerzője volt. A művelődés nagy intézményeinek indulása sem csupán a világi főurakhoz köthető. Például Klimó György (1710–1777) pécsi püspök volt az első, aki 1774-ben megnyitotta könyvtárát a nyilvánosság számára.

A példakép keresése, kijelölése és követésének módja nagyon jelentős kérdésé vált. Egyrészt az irodalom társadalmi státuszát illetően: a nagy társadalmi ranggal bíró példakép választása az őt követő személy részére is biztosíthatott társadalmi rangot, nem beszélve a várható mecénási támogatásról.

A patronálás jelenthetett anyagi segítséget, amelyet az író a megélhetésére fordított, amíg művén dolgozott, de leggyakrabban a nyomdaköltségek finanszírozására találunk segítségkérést a korabeli szerzők levelezésében. A pénzbeli támogatáson túl a patrónus gyakran kapcsolatrendszerének megosztásával is támogatta a literátorokat, ezzel lehetőséget teremtve számukra, hogy minél szélesebb körben ismertté váljanak, valamint hogy ajánlásukra újabb pártfogókat vagy állásokat szerezzenek.

A 18. századi magyarországi könyvek jelentős része tehát a szerzők kiadásában, de nem az ő költségeikön került ki a nyomdából. A kiadványok így a legtöbb esetben ajánlást, dedikációt tartalmaznak, amelyek a köteteket nyitják. A kiadás megjelenését biztosító mecénások személyéről a címlapról vagy az előszóból szerezhetünk tudomást (Kókay 1997, 77). A kora újkori eszmetörténeti kutatások az utóbbi évtizedekben komoly eredményeket mutattak fel az írott szövegekhez csatolt ajánló paratextusok vizsgálatában. A paratextusok kutatását Gérard Genette *Seuils* című műve kezdeményezte (Genette 1997). Hazánkban Pesti Brigitta monográfiája a magyarországi ajánlások és dedikációk alapos elemzését végezte el a kora újkor tekintetében (Pesti 2013). A paratextusoknak fontos, reprezentatív funkciójuk van, amely alapvetően befolyásol bizonyos társadalmi gyakorlatokat, amelyek a költészet működését meghatározták. A dedikációs paratextusok jelentőségét az adja, hogy egy-egy kiadványt elhelyez a rendi nyilvánosság reprezentatív világában.

A mecénás az adományozás gesztusával a maga érdekszférájába vonja a könyvet. Ez még akkor is így van, ha politikailag érdektelen a kiadvány témája: az adományozás gesztusa már önmagában is jelezhet valamit. Például azt,

hogy a mecénás milyen típusú kultúrát képzel el, vagy egyszerűen azt, hogy olyan gazdasági potenciállal rendelkezik, hogy mecénásként is képes fellépni. A 18. századi dedikációk tartalmi felépítésére jellemző, hogy a műre vagy annak témájára vonatkozó utalások kevésbé vannak jelen, a dedikáció egészét tulajdonképpen a mecénás személyének toposzokkal teletűzdelt dicsérete teszi ki. A felvilágosult írók műveinek egy részében még a barokk stílusban írt ajánlólevelek jellemzőek (Pesti 2013, 50).

Révai Miklós jellegzetes alakja volt a 18. és a 19. század fordulója időszakának. Tanár, nyelvtudós, irodalomszervező, költő és rajzoló. Olyan kiemelkedő szellemi teljesítmények kapcsolhatók nevéhez, mint az 1790. évi akadémiai terv, amely kiindulásul szolgált az 1825-ben alapított Magyar Tudós Társaság alapszabályához, vagy nagy *Grammaticája*, amelyben helyesírásunk etimologikus elvét jelölte ki (Révai 1803–1806). Kulturális vállalkozásaiban sokan segítettek, mecénásai közé tartoztak hazánk legtehetősebb főrangú urai.

Révai kapcsolathálója rendkívül kiterjedt volt. Levelezőpartnerei között voltak előkelő egyháziak, különböző állami hivatalok képviselői, főurak, de egyszerű tanítók és plébánosok is. Több levélváltását már közzétette a szakirodalom, egybegyűjtött levelezésének kiadása folyamatban van (Lengyel 2020).

Kapcsolatainak köszönhetően a munkáját támogatók köre is nagyon széles volt. A piarista iskolák elvégzése után Nagyváradban tanított, amikor 1778-ban kinyomtatta első verseskötetét *A magyar alagyaéknak első könyvek* címen. E kötet megjelenéséhez pártfogója, a nagyváradi tankerület vezetője, gróf Károlyi Antal (1732–1791) segítségével járult hozzá. Károlyi támogatta abban is, hogy Bécsbe menjen és ott rajzot tanuljon. Ő tette számára lehetővé, hogy megbízást kapjon a tanulmányi rendszerhez alkalmazkodó abécéskönyv és nyelvtankönyv magyar változatának elkészítésére.

Révai munkáinak nyomdaköltségét többnyire előre kellett fedeznie, így nagyszabású terveihez folyamatosan támogatókra volt szüksége. *Grammaticája* kiadásához például 1802-ben Kapuváry Antal, Zsolnai Dávid, Hertelendi Gáspár, Nedetzky Károly veszprémi kanonokokhoz fordult, akik szívesen fogadták munkáját, anyagi támogatásukról biztosították (Thimár 2007, 133–134). Pártfogói között találunk olyan személyeket is – például Orczy Lőrinc és Paintner Mihály –, akikkel baráti kapcsolatot ápolt. Hosszú ideig volt mecénása és barátja a szintén verselő Mártonfi József (1746–1815) erdélyi püspök is, akivel először 1784-ben váltottak levelet és Révai haláláig, 1807-ig kapcsolatban voltak egymással (Pintér 2016, 54–65). Bőkezű mecénása volt Szily János (1735–1799) szombathelyi püspök, aki Faludi Ferenc kéziratban maradt műveit átadta Révainak, ezzel lehetővé téve azok kiadását. Pályája során segítette még Medgyesi Somogyi János (1756–1809) királyi alkancellár és gróf Teleki Sámuel (1739–1822), a Teleki

Téka megalapítója, valamint többek között gróf Festetics György (1755–1819), Sándor István (1750–1815) író és bibliográfus, Görög Demeter (1760–1833) és Esterházy Pál Antal (1785–1866) is támogatták egy-egy alkalommal (Federmayer 2011, 176, 239). Az irodalmi mecénatúra jelentőségét mutatja, hogy Révai 56 évesen, mint számos mű szerzője és kiadója még 1806-ban is segítségért kellett hogy forduljon művei kiadásához. Ekkor nyomtatta ki *Alázatos segedelem kérését*, a magyar nemességhez fordulva, hogy támogatásukkal biztosítsák könyvei megjelenését. Az egész nyelvészeti és irodalomtörténeti munkásságát, a már megjelent és a még megjelenésre váró köteteket kínálta az olvasónak. A felhívással nem talált pártfogókra, és tervei megvalósításában a következő évben, 1807-ben bekövetkezett halála akadályozta meg.

A tanulmányban Révai Miklós mecénásainak három lehetséges típusát mutatom be: a magas rangú egyházi, Szily János; a költő-barát főúr, Orczy Lőrinc és a királyi alkancellár, Somogyi János támogatását ismertetem levelezésükön keresztül. E három viszonyulás átfogja azt a skálát, amelyet a korszakban az irodalom mecénatúrájának személyi viszonyai jelentettek, érintve mind az egyházi, mind a világi rétegből származó és a csupán irodalomkedvelő, valamint az irodalmat művelő személyeket is.

Révai Miklós (1750–1807) apja szegény csizmadia, fiát előbb a maga mesteriségére tanította, csak később adta a piaristák szegedi iskolájába. Révai Miklós 1769-ben lépett be Kecskeméten a piarista rendbe. 1778-ban szentelték pappá Nagyváradon, ahol előbb rajzot tanított, majd a királyi akadémián filozófiát, 1781-ig. Ezt megunván, nevelői állást vállalt Bécsben, Sopronban, majd Grazban. 1783–1784-ben az első magyar nyelvű hírlapot, a pozsonyi *Magyar Hírmondót* szerkesztette. 1787-ben jelent meg második verseskötete. Később megbízták a győri rajziskola vezetésével, majd fáradtságot nem ismerve dolgozott a tudós társaság megteremtésén. 1795-ben lemondott állásáról, ismét a vándorlás évei következtek. Megfordult számos városban, tanítói és nevelői állásokat vállalt. 1802-ben érték véget a nyugtalanság esztendei, ekkor bízták meg a pesti egyetem magyar tanszékének vezetésével (Csaplár 1881).

Kiadói tevékenységéhez főúri mecénásai segítettek hozzá. 1784 tavaszán azzal a szándékkal érkezett Győrbe, hogy több kötetben adja ki az összes fellelhető magyar verset, a *Költeményes Gyűjtemény* című sorozatban. Révai először 1782-ben jelentette be tervét, amellyel magyar költők műveit akarta összegyűjteni és kiadni. A *Magyar Hírmondó*ban közzétett felhívást számos sikertelen és részleges sikerrel járó próbálkozás követte. Végül a teljes vállalkozás annak nagysága miatt meghíúsult, de több kötet megjelentetéséhez hozzásegítették támogatói.

A sorozat első megjelent kötete Faludi Ferenc magyar jezsuita költő verseit gyűjti össze (Faludi 1786). Szily János szombathelyi püspöktől Révai egy másik, kéziratban maradt Faludi-mű kiadásához kér segítséget.

Szily püspök erdélyi nemesi családból származott. Rómában szerzett teológiai és filozófiai doktori címet, az Itáliában töltött évek nagy hatással voltak művészet- és kultúrapártolására. Saját vagyonából is sokat áldozott Vas megye egyházi és kulturális életére (Géfin 1929).

Levelezésükből Révai 1787 és 1790 között írt négy levele és Szily egy válaszlevele maradt fenn a szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár kéziratárában, ezeket Géfin Gyula forrásközléséből ismerjük (Géfin 1929). A levelek tárgya nagyrészt Faludi Ferenc jezsuita költő *Téli éjszakák* című, elbeszéléseket tartalmazó művének kiadása (Faludi 1787). Az 1787 januárjában Pozsonyban, Patzók Ágostonnál megjelent kötet ajánlásában Szily érdemét, aki megőrizte a költő kéziratot hagyatékát, maga Révai hangsúlyozta: „Nem úgy, amint akartam volt, hanem amint csak lehet, úgy bocsátom közre Faludi Ferenc Téli éjszakáit [...]. Igen tartottam tőle, hogy ettől is eltilt valami nem reménylett viszontagság, ha késni találnék. A Te Nagyságos Neved alatt adom pedig ki, ugyan Neked mint egy visszaadva, a kitől vettem ezeket is a többi maradvány írásokkal együtt” (Faludi 1787, b1).

Révai 1787 áprilisában a *Téli éjszakák* megjelenését újságolja Szilynek, és küld neki példányokat a kötetből. További kiadói munkáját ismerteti: nemcsakára küldi a *Költeményes Gyűjtemény* darabjait, amelyek közül az egyik kötet báró Orczy Lőrinc versei, Krisztina hercegasszonynak ajánlva, a másik kötet Faludi *Költeményes Maradványai* (Faludi 1786). A formátumot megváltoztatta, olyan kicsi, mint a *Téli éjszakák*, tehát 18 cm a hosszúsága. Azt írja, hogy elég szép, csak a papirosa lehetne szebb. Viszont azt nyeri vele, hogy olcsóbban jut hozzá, és olcsóbban is adhatja el. E két kötet sikerétől teszi függővé a további nyomtatást, és reméli, hogy a magas rangú személynek címzett dedikáció vonzza majd az olvasókat. A korabeli dedikációk fontos szerepét hangsúlyozza Révai egy Orczy Lőrincnek írt levelének részlete: „a' Dedicatiók csak sokat tehetnek, kivált Nemzetünkben. Merem mondani, ha több Nagyoknak neveik alatt több Könyvek addhatnának ki, jobban kapna a' Főbb Rend is a' mi Nyelvünkön, az Al Rend is szinte mohón kapná”¹ (Géfin 1967, 324–325).

1787 májusából további leveleket találunk az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Révai-levelek között, amelyek a *Téli éjszakák* kiadásáról számolnak be: Orczy Lőrincnek², Teleki Lászlónak és Paintner Mihálynak (Révai Miklós Paintner Mihálynak, Pozsony, 1787. április 11. [Federmayer 2011, 93–94]),

¹ Révai Miklós levele Szily Jánoshoz. Pozsony, 1787. április 10. Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, Kézirtár, Íróasztalfiók, Jelzet nélkül.

² Révai Miklós Orczy Lőrincnek. Pozsony, 1787. május 1. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirtár, Quart. Hung. 1524.

szintén magas rangú patrónusainak is beszámol Révai a kötet megjelenéséről. A meglévő mecénási kapcsolat mellett a függőségi viszony lazulása figyelhető meg. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy Révai több személynek, például gróf Teleki Lászlónak (Révai Miklós Teleki Lászlónak, Pozsony, 1787. május 1. [Iványi 1918, 96–97]) is küldött a megjelent kötetből szinte teljesen azonos kísérvéllel, bízva abban, hogy munkája folytatásához az egyik főúrbán patrónusra talál.

Révai 1789 novemberében a *Költeményes Gyűjtemény* egy újabb kötetét, a *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei* című verseskötetet küldi Szilynek: „Úgy bízom, kedvesen fogadja Nagyságod, azért is ugyan, hogy örömmel látja Nyelvünknek az ilyen kiadásokkal való gyarapodását, de azért is, hogy szinte ebben a könyvben olyan dolgokat olvas Nagyságod, amilyenekkel csak a Felső Elmék foglalatostoknak”³ (Géfin 1967, 326).

Az utolsó levelet, amelyet ismerünk, 1790 júniusában írta a püspöknek, amelyben Tudós Társasága érdekében akarja megnyerni jóakarátát (Géfin 1967, 326).⁴

Szily püspök és Révai kapcsolatának tárgyalásakor előtérbe kerül a különböző társadalmi rangok közötti kommunikáció és együttműködés lehetőségének kérdése, valamint, hogy ezt a lehetőséget miként bővítette a közös cél, a közös irodalmi ízlés és érdeklődés. Szily püspökségének első éveitől kezdve könyveket és kéziratokat gyűjtött, művészeket foglalkoztatott az egyházmegyében, így könnyen híre mehetett, hogy a püspök jártas az irodalomban, fontosnak tartja a magyar nyelvű irodalmi művek támogatását. Révaival összekötötte a műveltség, az azonos irodalmi ízlés, és ezekből kifolyólag az a közös kultúrateremtő cél, hogy egyre több magyar nyelvű könyv jelenjen meg, és ezekhez az olvasók könnyebben jussanak hozzá.

Révai költő-főúr támogatója, Orczy Lőrinc, 1718-ban született. A bárói rangot apja szerezte a családnak, aki már korábban uralkodóhű szemléletű volt, és ez a hagyomány határozta meg Orczy gondolkodásmódját is. Orczy pályafutását katonaként kezdte, a generálisi rangig jutott. Ezután polgári hivatalokban szolgált a hazát, Abaúj megye főispánja lett. Élete során mindvégig földesúr maradt, aki legszívesebben tarnaörsi kastélyában időzött. Az új uralkodó, II. József rendelkezéseinek hatására 1784-ben lemondott a közéletben betöltött szerepeiről (Császár 1916).

Orczy nem akart saját korában irodalmár lenni, számára az irodalom nem olyan terep, amely egyenlő súllyal esne latba a politika, a katonaság, vagy a

³ Révai Miklós levele Szily Jánoshoz. Győr, 1789. november 17. Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, Kézirattár, Íróasztalfiók, Jelzet nélkül.

⁴ Révai Miklós levele Szily Jánoshoz. Győr, 1790. június 22. Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, Kézirattár, Íróasztalfiók, Jelzet nélkül.

közigazgatás mellett. Büszke volt verseire, de fontosabb volt számára főispáni működése, a Tisza-szabályozás ügyében végzett munkája, a családi birtokokat igazgató gazdasági tevékenysége, amelyeket hasznosnak tartott. E tekintetben egyike az elsőeknek a magyar főurak között, akik nemcsak pártfogói, hanem aktív verselői szerepben is megjelentek a közönség előtt. Versei elsősorban kéziratban terjedtek. Révai kiadásában jelent meg első verseskötete. Révai Orczy báróhoz mint mecénáshoz írt első levelében az anyagi támogatás mellett arra is kéri Orczyt, hogy járuljon hozzá versei kiadásához *Költeményes Gyűjtemény* című sorozatában.⁵ Révai 1786. február 10-én írt válaszában hálálkodott Orczy támogatásáért⁶, június 4-én még rövid levélben esedezett a korábban megígért versek elküldéséért (H. Kakucska 2003, 285), majd csak július 24-én írta meg azt a levelet, amelyben megköszönte a küldött verseket.⁷ A sorozat harmadik kötetének szánja Orczy verseit, a *Költeményes holmi egy nagyságos elmétől* címet adná neki. Ebben a levélben a kiadások elakadásáról is ír, kölcsönt kér Orczytól: „Már kétszer hátráltattam hogy fogadásomként meghatározott időre ki nem jöhettek köteteimmel; amiért nagyon veszítettem hiteletem a magyarság előtt. Az az oka, hogy most is csekélyül jön a segedelem. Most is hátráltatom tehát, és talán meg is akadok, ha csak a főbb rend ki nem segít. Itt én főképpen Nagyságodhoz folyamodom, és alázatosan kérek kölcsön annyi pénzt legalábbis 50 aranyat, amennyivel a szent Leopoldi vásárra amint fogadtam, a többi öt kötetet is ki bocsáthassam.”⁸

Később arról számol be Révai Orczynak, hogy a kötet átment a cenzúrán, és engedélyt kapott Habsburg Krisztina főherceg asszonytól, hogy neki ajánlhatja a sorozat darabjait. Az uralkodó családnak dedikált fényes sorozatban szükség-szerű, hogy a szerzők kilépjenek a közönség elé. Orczy ezt nem akarta, el akarta titkolni szerzői nevét. Számára versei kiadása hagyományos barokk irodalom-pártolás volt, nem befektetés, és a költő szerepében sem akart megjeleni a nyilvánosság előtt. A másik oldalról Révait feszítette a pénzügyi kényszer, mivel a rangos támogató neve több eladott példányszámot biztosított volna (Thimár 2007, 33–34). Végül engedve Orczy kérésének, a kötet 1787-ben Pozsonyban szerzői név nélkül, Barkóczy Ferenc 1765-ben meghalt érseknek ajánlva jelent meg ([Orczy] 1787). Barkóczy a magyar nyelvet támogató főpap volt, számos

⁵ Révai Miklós levele Orczy Lőrincnek. Győr, 1786. január 24. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirat-tár, Levtar. 1.

⁶ Révai Miklós levele Orczy Lőrincnek. Győr, 1786. február 10. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirat-tár, Levtar. 35.

⁷ Révai Miklós levele Orczy Lőrincnek. Győr, 1786. július 24. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirat-tár, Levtar. 1.

⁸ Uo.

művet ajánlottak neki 1745 és 1765 között (Bitskey 1974). Az irodalomtörténet elsősorban Orczy Lőrinc pályakezdésének támogatójaként tartja számon, bátorította Orczyt első költői próbálkozásainak idején. A következő nemzedék nagy alakja, Kazinczy Ferenc *Pályám emlékezete* című munkájában megemlíti Barkóczyt, egy Orczy Lőrinnel való találkozást felidézve. Itt is az érsek nyelvpartolására helyeződik a hangsúly: „Midőn beleúnánk az olvasásba, a hajdan férfiait és dolgait emlegeté, primás Barkóczy Ferencet, nyelvünk nagy barátját, a kettejeknek oly kedves Richwaldszki György kanonokat, ki a Vexatiot írta [...]” (Kazinczy 2009, 590). Tehát a versek története az 1750–1760-as években kezdődik, amikor Orczy Barkóczy ösztönzésére összeállította verseinek gyűjteményét. Barkóczy mecénási tevékenységének jelentős hatását jelzi, hogy miután érsek lett és áthelyezte székhelyét Egerből (1761), majd nem sokkal ezután meghalt (1765), szellemi körének tagjai felhagytak az írással. Tehát Barkóczy biztatásának hiánya erősítette Orczynak azt az elképzelését, miszerint az irodalmi tevékenység csak másodlagos az életében. Orczy munkáját – amely *Költeményes holmi egy nagyságos elmétől* címmel jelent meg – a kiadó, Révai Miklós ajánló verse vezeti be *Szalai gróf Barkóczy Ferentz esztergami érsek hamvainak* címmel ([Orczy] 1787, [4–8]). Majd Révai versét követően a kötetet Orczy Barkóczyhoz intézett strófái (*Szalai Gróf Barkóczy Ferentz esztergomi érsek úrnak*) ([Orczy] 1787, 3–10), valamint egy *Kegyelmes Hertzeg!* megszólítással kezdődő prózai levél nyitják meg ([Orczy] 1787, 11–12). Orczy a könyv nyomtatásának teljes költségét biztosította Révai számára, ezzel jelentős támogatásra tett szert (Thimár 2007, 35).

A báró és a szerzetes-tanár közötti kapcsolat tipikusnak mondható a 18. század végének irodalmi viszonyait figyelembe véve: a kapcsolat tipikus vonásait Orczy pártfogói gesztusában láthatjuk. A levelezés különlegessége abban áll, hogy Révai az első azok között, akik kiadóként működnek, mások műveit adják ki. Maga Orczy pedig az első azon főurak között, akik versírással is foglalkoznak. Orczy Lőrinc temetésekor fiai ajánlottak továbbra is támogatást Révainak.

Medgyesi Somogyi János édesapja Somogyi Ferenc tábornok, édesanyja Festetics Viktória, aki Festetics György keszthelyi művészet- és tudománypartoló főúr közeli rokona volt és maga is jeles mecénása egyházi és világi intézményeknek. Tanulmányai befejezése után közigazgatási adminisztrációjában dolgozott, majd alispán lett. 1795 után nevezték ki királyi tanácsosnak, 1808-ban alkancellárnak. Grófi címet 1806-ban kapott. I. Ferenc bizalmasaként a király után a második embernek számított. Életének nagy részét Bécsben, Pozsonyban, Pesten és Veszprémben töltötte. Izsákfai és patonai birtokára évente négylovas hintón látogatott haza. Izsákfai kastélyában látta vendégül – többek között – Révai Miklóst, aki 1804-ben több mint egy hónapig élvezte az izsákfai házigazda vendégszeretetét (Tungli 1996).

Paintner Mihály (1753–1826) győri püspök Révai jó barátja volt. Levelezésükben gyakran felbukkan Somogyi neve. Paintner volt az, aki 1796-ban felhívta Somogyi figyelmét Révai munkáira, és közbenjárásáért folyamodott, hogy Révai elnyerjen egy tanári állást az esztergomi gimnáziumban. Somogyihoz írott ajánlólevelében (Federmayer 2011, 269) a győri püspök hangsúlyozza Révai jezsuiták iránti érdemeit és mind a latin, mind a magyar nyelvű irodalomban való tehetségét. Innentől fogva Somogyi Révai egyik fontos támogatójává vált. 1803-ban Paintner Révai egy megjelent munkájából küldött Somogyinak, akit az „írók pártfogójának, a hazai irodalom [...] segítőjének” szólít (Federmayer 2011, 218). A levelezésből kiderül, hogy Somogyi többször támogatta Révait nemcsak pénzzel, hanem a Helytartótanácsnál való személyes közbenjárásával is.

Miután Révai 1802-ben az egyetem magyar tanszékének katedrájára pályázott, Somogyi János volt az, aki ügyét a Kancelláriánál támogatta. Kiemelte, hogy Révainak több olyan kiadatlan munkája van, amelynek megjelentetésével fejlődne a magyar tudomány (Thimár 2007, 132). Az, hogy Somogyi segítette Révait az egyetemi állás megszerzésében, nem csupán anyagi gyarapodást jelentett Révainak. Olyan pozícióba jutott, amely lehetővé tette számára, hogy ideje nagy részében a tudománnyal foglalkozhasson.

Már 1799-ből fennmaradt néhány levél, amelyben Somogyi támogatásáról biztosítja Révait: „Három rendbéli leveliből nagy szánakodással olvastam azon szomorú körülállásokat, melyek között most vagyon Tisztelendő Úr. Én az igaz ügye mellett Tisztelendő Uramnak, mindenkor hathatossan kikelni, és az üldöző balszerentséivel szemben szállani legnagyobb szerentsémnek, és kötelességemnek fogom tartani, várhatja is vigasztalását a legkegyesebb, és az igazságot annyira szerető Fölsíges Urunknak Kegyelmitül. [...]”⁹

Levelezésükből kiderül, hogy Révai jól ismerte a főúr családját. Somogyi a levélváltásban minden alkalommal beszámol gyerekei tanulmányi eredményeiről, büszkélkedve a tanár Révainak. Révai kérésére, amely a versgyűjtemények támogatását érintette, így válaszolt: „azon szép gyűjteményeknek kinyomtatását teljes erőmből kész vagyok eszközölni, mentsen Isten, hogy ilyen kincstől az anyanyelvünk gyarapodása megfosztassék, ezzel teszi Tisztelendő Úr maga nevét a Hazánál halhatatlanná, mert ameddig a Magyar Nyelv fönt marad, Révai Miklós is ékes munkáiban mindenkor hálaadó indulattal fog említeni.”¹⁰ Beszámoltak egymásnak sikerekről és nehézségekről, Somogyi például értesí-

⁹ Medgyesi Somogyi János gróf levele Révai Miklóshoz. Bécs, 1799. július 10. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Lat. 2225/A–65.

¹⁰ Medgyesi Somogyi János gróf levele Révai Miklóshoz. Bécs, 1802. augusztus 23. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Lat. 2225/A–184.

tette Révait, hogy a Szent István rend keresztjét adományozta neki az uralkodó, ugyanakkor sajnálkozik, hogy Révai irodalmi vállalkozásai akadályozva vannak: „Bétsben költ kedves Levelét T. Úrnak, melyben szíves, és különös örömit az eránt jelenti, hogy Fölséges Urunk különös kegyelmibül a Szent Istváni vitézi rendnek [?] elnyertem, [...] és mivel T. Úrnak hozzám való szívességét, és igaz barátságot mindenkor tapasztaltam, hogy szívesen örvendez, teljességgel meg vagyok győződve, mert én is valóban igen örülök, mikor T. Úrnak akár előlmenetelit, akár más szerentsés állapotját [?] valamint az ellenkezőnek hír hallásán szomorkodám, szinte most is nem tsak szomorkodom, de valóban nagyon haragszom azokra, kik Hazánk ditsőssigire, és hasznára törekvő elmés munkálkodását T. Úrnak gatollák, avagy hallasztyák közre botsáttoni [...]”¹¹

Somogyi leveleiben mindig személyes hangot ütött meg Révaival, érdeklődött egészsége felől, és nagy tisztelettel dicsérte munkásságát. Levelezésüket olvasva azt láthatjuk, hogy a magasabb rangú Somogyi megtisztelve érezte magát, hogy Révaival bensőséges kapcsolatot ápolt.

Révai Miklós írói és kiadói működésének feltétele a mecénásaitól kapott támogatás volt. Szily püspök pártfogása azt példázza, hogy a korban a magas rangú egyházi vezetők már nem csupán teológiai tematikájú művek kiadását támogatták, hanem nyitottak a világi kultúra felé és nemcsak pénzüket, hanem nevüket is adták a kiadásokhoz. Révai Orczyval való kapcsolata azt mutatja be, hogyan bírta rá a verselő főurat, hogy hagyja el a kéziratost verselő státuszát és lépjen verseivel a szélesebb közönség elé. Levelezésük rávilágít a korszak könyvkiadási nehézségeire: Révainak többször előlegre volt szüksége a nyomdász kifizetésére, és ha nem tudta időben megjelentetni a könyvet, rossz színben tűnt fel előfizetői előtt.

Végül a Somogyival való mecénási kapcsolat azt példázza, hogy ha az előkelő státuszú Somogyi társadalmilag nem is egyenrangú társa Révainak, Révai nem hízalgó alattvalóként tűnik fel előtte. Az államtanácsos szabadidejében szívesen foglalkozott irodalommal, Révai mellett más költőket is vendégül látott. A mecénás főurak ezen magatartása, hogy személyes érdeklődésük miatt támogatják irodalmárok működését, és nagyra tartják azokat, egyre nagyobb szerepet kap a korszak mecénatúrájában.

¹¹ Medgyesi Somogyi János gróf levele Révai Miklóshoz. Bécs, 1802. december 13. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Lat.2225/A–208.

Irodalom

- [Orczy Lőrinc]. 1787. *Költevényes holmi egy nagyságos elmétől*. Kiad. Révai Miklós. Pozsony: Loewe Antal betűivel.
- Bitskey István. 1974. Barkóczy Ferenc, az irodalmi mecénás. In *Irodalom és felvilágosodás: Tanulmányok*. Szerk. Szauder József, Tarnai Andor. 333–365. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Csaplár Benedek. 1881–1889. *Révai Miklós élete*. Budapest: Aigner.
- Csapodi Csaba. 1942. Könyvtermelésünk a 18. században. *Magyar Könyvszemle* 66 (4): 393–398.
- Császár Elemér. 1916. Orczy Lőrinc. *Irodalomtörténeti Közlemények* 26 (1): 403–440.
- Faludi Ferenc. 1786. *Faludi Ferenc költeményes maradványai*. Kiad. Révai Miklós. Győr: Streibig.
- Faludi Ferenc. 1787. *Téli éjtszakák: Vagy is a téli est időnek unalmait enyhítő beszédek*. Pozsony: Patzkó Ágoston Ferentz.
- Federmayer István. 2011. „Isten áldon még egyszer!” Révai Miklós és Paintner Mihály levelezése 1782. április 18–1806. március 14. Győr: Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok igazgatósága.
- Géfin Gyula. 1929. Felsőszopori Szily János. In *A Szombathelyi Egyházmegye története I*. Szerk. Géfin Gyula. 27–158. Szombathely: Martineum Nyomda.
- Géfin Gyula. 1967. Révai Miklós levelei Szily János püspökhöz. *Irodalomtörténeti Közlemények* 71 (3): 324–326.
- Genette, Gerard. 1997. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge UP.
- Gintli Tibor szerk. 2010. *Magyar irodalom*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- H. Kakucska Mária. 2003. Révai Miklós ismeretlen levelei Orczy Lőrinchez. *Lymbus 2003. Magyarágtudományi forrásközlemények*. 285–287. Budapest: Külgazdasági és Külügyminisztérium, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság, Országos Széchényi Könyvtár.
- Iványi Béla. 1918. Irodalomtörténeti levelek a gróf Teleki-család gyömrői levéltárából. *Irodalomtörténeti Közlemények* 28 (1): 96–97.
- Kazinczy Ferenc. 2009. *Pályám emlékezete*. S. a. r. és jegyz. Orbán László. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Kókay György. 1997. *A könyvkereskedelem Magyarországon*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Lengyel Réka. 2020. Írói és tudóslevelezések: Révai Miklós. In *Irodalomtörténet, tudománytörténet, eszmetörténet: Tanulmányok Tarnai Andor halálának 25. évfordulójára*, szerk. Papp Ingrid. 265–272. Budapest: reciti.
- Monok István. 2017. Cultural Ideals: Changes in the Pattern of Knowledge (from the Point of View of Reading History). *Hungarian Studies* 31 (2): 251–270.
- Pesti Brigitta. 2013. *Dedikáció és meczenatúra Magyarországon a 17. század első felében*. Budapest–Eger: Kossuth Kiadó–Eszterházy Károly Főiskola.
- Pintér Márta Zsuzsanna. 2016. *Egy rejtőzködő irodalmár a 18. századból: Mártonfi József erdélyi püspök (1746–1815)*. Budapest: Protea Kulturális Egyesület.

- Révai Miklós. 1803–1806. *Elaboratior grammatica hungarica: Ad genuinam patrii sermonis indolem fideliter exacta, affiniumque lingvarum adminiculis locupletius illustrata. 2 volumina, utrumque in totidem tomos subsidium*. Pesthini: Trattner.
- Thimár Attila. 2007. *Hős és áldozat: Révai Miklós és a klasszikus századforduló irodalomtörténete*. Budapest: Universitas Kiadó.
- Tungli Gyula. 1996. A király után a második: Gróf Medgyesi János emlékezete. [*Veszprémi Napló*, dec. 28.
- Wittman, Reinhard. 2000. Az olvasás forradalma a 18. század végén? In *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*, szerk. Cavallo, Guglielmo, Chartier, Roger. Ford. Sajó Tamás. 321–347. Budapest: Balassi.

A hivatkozott kéziratok jegyzéke

- Révai Miklós levele Szily Jánoshoz. Pozsony, 1787. április 10. Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, Kézirattár, Íróasztalfiók, Jelzet nélkül. (Közli Géfin 1967, 324–325.)
- Révai Miklós levele Szily Jánoshoz. Győr, 1789. november 17. Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, Kézirattár, Íróasztalfiók, Jelzet nélkül. (Közli Géfin 1967, 326.)
- Révai Miklós levele Szily Jánoshoz. Győr, 1790. június 22. Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, Kézirattár, Íróasztalfiók, Jelzet nélkül. (Közli Géfin 1967, 326.)
- Medgyesi Somogyi János gróf levele Révai Miklóshoz. Bécs, 1799. július 10. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Lat. 2225/A–65.
- Medgyesi Somogyi János gróf levele Révai Miklóshoz. Bécs, 1802. augusztus 23. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Lat. 2225/A–184.
- Medgyesi Somogyi János gróf levele Révai Miklóshoz. Bécs, 1802. december 13. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Lat. 2225/A–208.
- Révai Miklós levele Orczy Lőrincnek. Győr, 1786. január 24. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Lev. 1.
- Révai Miklós levele Orczy Lőrincnek. Győr, 1786. február 10. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Lev. 35.
- Révai Miklós levele Orczy Lőrincnek. Győr, 1786. július 24. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Lev. 1.
- Révai Miklós Orczy Lőrincnek. Pozsony, 1787. május 1. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 1524.

Agneš DOBEK

POKROVITELJI MIKLOŠA REVAIJA: KNJIŽEVNO POKROVITELJSTVO U MAĐARSKOJ KRAJEM 18. VEKA

Mikloš Revai je bio upečatljiva ličnost kraja osamnaestog i početka devetnaestog veka. Bio je profesor, lingvista, organizator književnih aktivnosti, pesnik i ilustrator. Njegovo ime vezuje se za značajna intelektualna dostignuća kao što je elaborat programa za akademiju iz

1790. godine, koji je kasnije postao osnova povelje Mađarskog naučnog društva osnovanog 1825. godine, i njegova *Gramatika* iz 1805. u kojoj je postavio etimološki princip mađarskog pravopisa.

Njegove kulturne poduhvate podržavale su osobe plemskog ranga. Njegove mecene su bili najbogatiji velmoži, od kojih je najstrastveniji bio baron Lerinc Orci: ne samo što je preporučivao Revaijeve pesme za objavljivanje, već je i finansijski podržavao njegove poduhvate. Ovaj rad istražuje Revaijev odnos sa trojicom njegovih mecena (Orcijem, plemićem i prijateljem, biskupom Janošem Silijem i kraljevskim vicekancelarom Janošem Međeši Šomođijem) izučavanjem njihovih prepiski. Poznavanje sistema književnog pokroviteljstva pruža važne podatke za razumevanje sveobuhvatnog okvira i uslova delovanja književnog života.

Ključne reči: pokroviteljstvo, prepiska, 18. vek, Mikloš Revai

Ágnes DOBÉK

PATRONS OF MIKLÓS RÉVAI: LITERATURE PATRONAGE IN HUNGARY IN THE LATE 18th CENTURY

Miklós Révai was a characteristic figure of the turn of the eighteenth and nineteenth century. He was a teacher, a linguist, an organizer of literary activities, a poet, and an illustrator. His name is associated with such significant intellectual achievements as the 1790 proposal for an academy, which became the basis of the charter of the Hungarian Learned Society founded in 1825, or his *Grammatica* of 1805, in which he set out the etymological principle of Hungarian spelling.

His cultural enterprises were supported by aristocrats. His patrons included the wealthiest lords of the country, the most enthusiastic of whom was Baron Lőrinc Orczy: he not only offered his poems for publication, but he also supported Révai's enterprise financially. This study explores Révai's relationship with three of his patrons (Orczy, an aristocrat, poet and friend, bishop János Szily, and royal vice-chancellor János Medgyesi Somogyi) through their correspondence. The presentation of the correspondences sheds light on the patrons' motivations. An awareness of the system of literary patronage provides important data for getting to know the framework and operational conditions governing literary culture.

Keywords: patronage, correspondence, the 18th century, Miklós Révai